

De zeven hoofdzonden: een kennismaking

Evangelielezing: Lucas 4,1-15

Het is geen geheim dat mensen van oudsher streven naar geluk. Goed is wat bijdraagt tot een gelukkig leven, kwaad is wat de mens daarvan weerhoudt. Dat er nogal wat verwarring en discussie bestaat over wat een gelukkig bestaan precies inhoudt, en daarmee ook over wat er eigenlijk wel goed of slecht genoemd kan worden, laten we hier gemakshalve even terzijde. Maar dat een mensenleven het strijdtoneel vormt tussen goed en kwaad, is een motief van alle culturen en levensbeschouwingen. Het is niet toevallig dat het openbare optreden van Jezus in drie van de vier evangeliën voorafgegaan wordt door een bekoringsverhaal dat bijna epische dimensies aanneemt en waarin een dramatisch gevecht wordt geleverd tussen goed en kwaad, tussen Gods zoon en de duivel. Pas wanneer Jezus als overwinnaar uit dit strijdperk tevoorschijn komt, kan Hij voorgesteld worden als kandidaat-grondlegger van een nieuwe heilsleer. Want dat is wat de meeste religies en levensbeschouwingen doen: zich presenteren als (soms exclusieve) mogelijkheid tot bevrijding of verlossing van kwaad en dus als een weg naar geluk voor wie in hen hun vertrouwen stellen.

Nu komt het kwade dat het geluk van de mens bedreigt niet enkel van buitenuit zoals bijvoorbeeld door ziekte, schaarste of natuurrampen (traditioneel ontisch kwaad genoemd), maar merkwaardig genoeg ook vanuit de mens zelf (het zogenaamde morele kwaad). Het is juist in dit verband dat het begrip 'zonde' opduikt. Zonden als specifieke vorm van menselijke tekortkoming zijn er in allerlei vormen en maten. Geen wonder dat er ook allerlei opsommingen en inventarissen van bestaan. Een van de meest gekende en klassieke is de lijst van zeven hoofdzonden die in de zesde eeuw door paus Gregorius I werd opgesteld, maar teruggaat op veel oudere Bijbelse en wellicht ook buiten-Bijbelse wortels. Welke zonden er precies de eer hebben om op deze lijst staan, kan je vinden op de voorzijde van het volblaadje voor deze cyclus. Blijkbaar kon en kan deze lijst op bijzonder veel instemming en herkenning rekenen, want ze inspireerde een schier eindeloze trits van kunstenaars en schrijvers, van in de diepreligieuze Middeleeuwen tot de geseclariseerde culturen van de eenentwintigste eeuw.

De idee van een lijst of catalogoog van zonden op zich, roept meteen al enkele pertinente vragen op. Een eerste vraag luidt: beoogt deze lijst dan volledigheid, zoals het getal zeven lijkt te suggereren? Zeven is in de bijbel immers het getal van voltooiing, ja – paradoxaal genoeg in deze context – zelfs van volmaaktheid. Wel het gaat uiteraard niet om een complete inventaris van alle mogelijke menselijke fouten, maar om de HOOFD-zonden. Daarbij wordt verondersteld dat alle mogelijke zonden op een of ander manier tot deze hoofdzonden kunnen worden herleid. Ik geef een voorbeeld. Schuldig verzuim of nalatigheid, zoals het niet ingrijpen in een potentieel gevaarlijke situatie, kan vaak teruggebracht worden tot gemakzucht of inertie (akedia). In die zin kan je stellen dat de zeven hoofdzonden een soort verklarende kracht hebben voor de oneindig vele vormen van menselijk falen.

Het gaat daarbij telkens om diepmenselijke neigingen waaraan we blijkbaar moeilijk kunnen weerstaan. Geen mens verlangt een lafaard te worden, of de bedrieger van zijn geliefde of een dikzak. Van deze tekortkomingen gaat geen enkele aantrekkingskracht uit. Maar toch plegen we een laffe daad uit gemakzucht, zijn we onze geliefde ontrouw vanuit een toegeven aan wellust (luxuria) en verwerven we stilaan maar zeker overgewicht vanuit een milde maar bestendige vorm van

gulzigheid (gula). De beste remedie tegen overgewicht is trouwens niet zozeer een dieet maar een dieet voorschrijvende - voor de mannen althans – bij voorkeur diëtiste, die ons aanspoort tot matigheid en daarbij onwillekeurig een beroep doet op onze eierzucht.

Opmerkelijk is dat we deze diepgewortelde neigingen ook niet zomaar kunnen schrappen, zonder de mens te veroordelen tot een volkomen immobilisme. Ik ben het weliswaar niet eens met wie beweert dat de economie draait op hebzucht, - de recente financiële crisis heeft juist het omgekeerde bewezen! Maar indien de mens elke vorm van 'hebben' zou opgeven, dan valt elke economische activiteit inderdaad volkomen plat, met alle gevolgen vandien. Hoogmoed (superbia) is de oorzaak van veel kwaad, maar waar zou de mens staan zonder een gezonde vorm van zelfrespect? Woede (ira) is je volkomen laten meeslepen door boze gevoelens, maar wie zich nooit kwaad maakt is in feite een onverschillige en onbewogen mens. Jaloezie (invidia) is een plaag, maar opvoeding en cultuur zijn ondenkbaar zonder het menselijke vermogen om te vergelijken en te imiteren.

Hieruit leren we dat het blijkbaar niet zozeer gaat om de neigingen op zich - ze maken immers een onvervreemdbaar deel uit van ons menselijk bestaan -, maar om de ontsporing ervan, het onvermogen van de mens om zichzelf en zijn strevingen passende grenzen op te leggen, de juiste maat te hanteren. Dit wordt bevestigd in het Jezusverhaal dat we vandaag hoorden. De drie bekende bekoringen waaraan Jezus wordt blootgesteld werden door de filosoof Ricoeur achtereenvolgens geïnterpreteerd als hebzucht, heerszucht en eierzucht. Dit zijn telkens ontsporingen van volstrekt legitieme menselijke strevingen, namelijk dingen in bezit hebben (avoir), invloed uitoefenen (pouvoir) en de moeite waard zijn in de ogen van zichzelf en van anderen (valoir). Jezus weerstaat iedere keer aan de bekoring door een streep te trekken, te wijzen op een grens, een verbod of gebod.

Het is interessant om dit gegeven van inperking en begrenzing even te verbinden met de klassieke deugdenleer van de Griekse filosoof Aristoteles. Aristoteles geeft geen echt inhoudelijke omschrijving van de deugd, maar definieert de deugd op een eerder formele manier als het juiste midden tussen twee extremen. Deze extremen zou je ondeugden kunnen noemen, die op hun beurt verbonden kunnen worden met de hoofdzonden. Zo is het moeilijk om precies te zeggen wat moed als deugd inhoudt, maar het houdt in elk geval het juiste midden tussen de extremen van lafheid en overmoed. Lafheid kan je verbinden met gemakzucht, overmoed met hoogmoed. Laat mij hier van de gelegenheid gebruik maken om er even op te wijzen dat er als tegengewicht voor de klassieke lijst van zeven te vermijden hoofdzonden een even klassieke lijst van zeven na te streven deugden bestaat.

De tweede vraag die we willen stellen is of de lijst van zeven hoofdzonden geen eenzijdige en juist daarom potentieel schadelijke benadering van het menselijk tekort inhoudt. Wordt de klemtoon niet al te zeer gelegd op het individuele falen van de mens, met een zekere blindheid voor structureel kwaad, het kwaad dat vast hangt aan verkeerde, zeg maar onrechtvaardige maatschappelijke structuren? Of nog anders gesteld: leidt deze lijst niet tot een overdreven focus op persoonlijke schuld? Al te vaak in de kerkgeschiedenis werd de zwakheid van de mens systematisch uitvergroot en misbruikt om mensen afhankelijk te maken van de eigen ideologie, het eigen instituut en de daarbij horende ambten en sacramentele praktijken, **zonder dat** er sprake was van echte bevrijdingsprocessen.

De terechte kritiek op dit culpabiliseren gaat soms zeer ver en vervalt dan vaak in het andere extreem. Zo verklaarde een Gentse neuropsychiater in het tijdschrift *Psychologie*: “De moderne psychiatrie heeft ons geleerd dat een boulimiepatiënt niet uit vrije wil gulzig is. De bijbel stelt zeven hoofdzonden voorop. De mens had een vrije wil, zo gold het, en kon hij zich niet aan de regels houden, dan was hij slecht. Wie te veel at of te hovaardig was of licht ontvlambaar, zondigde. Iedereen weet dat roken slecht is: vroeger was het een ondeugd, nu is men het erover eens dat het een ziekte is, meer bepaald een verslaving. En een ziekte kan genezen worden: er zijn pillen en therapeutische programma's voor. We zijn ver weg van het veroordelen en aanpraten van schuldgevoelens. God is zijn autoriteit kwijt gespeeld ten gunste van de psychiatrie. Je zou kunnen zeggen dat psychiatrische aandoeningen de millenniumversies zijn van de zeven hoofdzonden.” En bij de aanvang van het proces Anders Breivik stelde een Gentse filosoof in de krant *De Standaard* boudweg dat justitie best afziet van achterhaalde concepten als schuld en verantwoordelijkheid en zich beter focust op de vraag hoe dergelijke incidenten voorkomen kunnen worden via een wetenschappelijke analyse en aanpak van het kwaad. Vooral bij deze laatste wordt de menselijke vrije wil in feite volkomen buitenspel gezet en herleid tot een illusie.

De psychiater en de filosoof hebben in deze zaak uiteraard geen volstrekt ongelijk, integendeel ze hebben een punt. Maar ik zou er in deze discussie toch even willen op wijzen dat volgens de traditie bij elke hoofdzonde ook een respectievelijke duivel of demon hoorde. Voor de hoogmoed was dit bvb *Lucifer*, voor de hebzucht *Mammon*. Deze demonen symboliseren de diepmenselijke ervaring van de overweldigende macht van het kwaad dat – in de verleiding, ja zelfs *misleiding* -, ons buiten onze wil om in zijn greep houdt, ons confronteert met onze onmacht en ons dreigt te vervreemden van wie wij ten gronde zijn. Een gedeeltelijke moderne, ‘gedemythologiseerde’ interpretatie daarvan zou kunnen zijn: fouten in het DNA-materiaal, neurologische aandoeningen, psychiatrische ziektebeelden.

Ook in het sterk mythologisch gekleurde bekoringsverhaal speelt Satan, de duivel een centrale rol. Maar in de persoon van Jezus wordt tegelijkertijd volgehouden dat mensen in staat zijn weerwerk te bieden aan het kwade. De vrije wil en de verantwoordelijkheid van de mens worden dus, althans in principe erkend. Het weerwerk van Jezus resulteert overigens niet in een definitieve overwinning, want Lucas eindigt niet voor niets zijn verhaal met de vermelding dat de duivel Hem verliet... voor een bepaalde tijd.

De vraag waar we bij het einde van onze bijdrage bijgevolg zijn aanbeland, luidt: op welke manieren kunnen mensen dan wel weerwerk bieden aan de macht van het kwaad en hoe kan het godsgeloof van de joods-christelijke traditie hierin een rol spelen?

Jan De Vriese
De Lier, 29 april 2012